

 P E N O P P A P I E R 

Turkije en Europa: een kwestie van culturen?

Het december 1997-nummer van *S&D* bevatte een artikel van de historicus Thomas Von der Dunk, waarin hij stelling nam tegen de vooral in socialistische kring soms geuite mening dat Turkije op termijn in de Europese Unie moet worden opgenomen¹. Von der Dunk gebruikte daarbij historische argumenten, waarin politiek en godsdienst een belangrijke rol speelden. Hij legt het begin van Europa als politieke entiteit bij Karel de Grote rond het jaar 800. Turkije, dat pas omstreeks de val van Constantinopel in 1453 als buurland verscheen, bleef voor dat Europa altijd een buitenstaander en vaak een bedreiging. In Europa steunt een meerderheid van de bevolking een scheiding van kerk en staat; en ondanks kerkelijke verdeeldheid en verregaande ontkerkelijking domineert er ook bij de nieuwe heidenen nog steeds een Christelijk waardenpatroon. In Turkije is de scheiding van kerk en staat in 1923 door Kemal Atatürk bij decreet ingevoerd, maar vijfhonderd jaar sultanaat blijken niet in enkele decaden uit te wissen; en de Islam is er een politieke factor van belang die alleen door politieke onvrijheid, in strijd met Europese principes, onder controle wordt gehouden. Von der Dunk schrijft (p. 533) over: '... de misvatting dat Turkije, als het maar economisch wat meer ontwikkeld zou zijn, en als het maar de mensenrechten

zou respecteren, en als het maar zijn seculiere staatsvorm zou behouden, evengoed in de Europese Unie zou passen als Luxemburg. Dat als we dus hetzelfde gaan verdienen, we ook hetzelfde gaan doen, en dat als we hetzelfde gaan doen we ook hetzelfde gaan denken. Daarmee miskent men de vrij autonome ontwikkeling van cultuur en mentaliteit, die zich niet in inkomensstatistieken laat vangen.' Het februari 1998-nummer van *S&D* bevatte een reactie op dit artikel door de econoom Thijs De Ruyter van Steveninck, met een korte repliek van Von der Dunk². De Ruyter van Steveninck ontkende het belang van de geschiedenis (blz. 92): 'Geschiedenis is alleen maar relevant als er nuttige lessen voor de toekomst uit getrokken kunnen worden. Dat is hier niet het geval' Wat de godsdienst betreft voerde hij aan (blz. 92): '... de verschillen tussen christenen en moslims zijn vaak kleiner dan *binnen* de totale groep Europese christenen.' Voor wat betreft de overeenkomsten en verschillen in cultuur tussen Turkije en Europese landen beriep De Ruyter van Steveninck zich op de resultaten van door mij verricht onderzoek. Uit mijn publicaties citeerde hij scores voor 14 EU-landen, (ex-)Joegoslavië en Turkije op vier waardendimensies: machtafstand, individualisme, masculiniteit en onzekerheidsvermijding³. Uit die scores concludeerde hij, dat Turkije cultureel helemaal niet zo anders is dan bepaalde landen die wél bij Europa mogen horen, zoals Griekenland en Portugal.

Het is vleiend om geciteerd te worden, maar in alle eerlijkheid geloof ik niet dat mijn dimensiescores het betoog van Von der Dunk weerleggen. Landen of regio's die op deze dimensies weinig verschillen kunnen elkaar politiek fel bestrijden (ik vond bijvoorbeeld vrijwel identieke scores voor Servië en Kroatië, en voor Vlaanderen en Wallonië); en landen of regio's die sterk verschillen kunnen complementair samenwerken (zoals Duits- en Franstalig Zwitserland). Waardendimensie-scores zeggen nog niets over gevoelens van identiteit. Daarvoor is de geschiedenis uiterst relevant – relevanter dan veel politici lief is. Is De Ruyter van Steveninck Bosnië, Kosovo en Noord-Ierland vergeten? Godsdienst is in dit verband niet zo zeer belangrijk vanwege datgene waarin de mensen geloven, maar omdat het vaak een fundament voor identiteitsgevoelens vormt. De Islam in Turkije is meer een probleem voor Europa als historisch dan als religieus verschijnsel.

De bedoeling van de landenscores in mijn publicaties is om te laten zien dat de variëteit van oplossingen voor de problemen van het samenleven die antropologen bij pre-literaire volken aantreffen, ook tussen hedendaagse naties bestaat. Alleen zijn ze minder zichtbaar in uiterlijke vormen dan in collectieve patronen van denken, voelen en handelen, in wat ik 'mentale vóórprogrammering' heb genoemd. Die wordt van ouders op kinderen overgedragen, op scholen bevestigd, in werk-organisaties gepraktiseerd, in de politiek

✍ P E N O P P A P I E R ✍

bevochten, en in ideologieën, filosofieën en religies gecanoniseerd. De diversiteit tussen EU-lidstaten die blijkt uit de cijfers die De Ruyter van Steveninck van mij citeert, geeft aan dat de huidige Unie op dit punt al zeer divers is; van een gemeenschappelijk Christelijk waardenpatroon is althans in deze scores weinig te merken. De overeenkomsten en verschillen in die cijfers maken allerlei problemen van besluitvorming binnen de EU begrijpelijk. Ze illustreren welke fundamentele waardenconflicten bij die besluitvorming meespelen. De verschillen die ik heb laten zien hebben natuurlijk ook historische wortels; de vroegere grenzen van het Romeinse Rijk zijn nog steeds in de mentale voorprogrammering van de Europese bevolkingsgroepen terug te vinden. Byzantium leeft voort bij de Grieken, Serviërs en Russen; de Hanze bij de Balten, Scandinaviërs, Noord-Duitsers en Nederlanders⁴. Op de vier of vijf waarden-dimensies die ik empirisch gevonden heb zou de diversiteit die nu al aanwezig is misschien niet zoveel groter worden als Turkije in de Europese Unie werd opgenomen. Maar ik heb nooit gesuggereerd dat daarmee alles gezegd is. Er zouden allerlei andere problemen worden bin-

nengehaald, die Von der Dunk in zijn historische beschouwing aanduidt. Ik mis daarbij overigens nog de Turkse ontkenning van de volkerenmoord op de Christelijke Armeense minderheid in 1916, die weinig hoop geeft op een realistische oplossing van de relatie met de Koerdische minderheid nu.

Een essentieel element van een Europese Unie is, dacht ik, een zeker minimum aan gedeelde Europese identiteit. Ik geloof niet dat de Unie tot gemeenschappelijke waarden zal leiden, maar een groeiende gemeenschappelijke identiteit - die veel minder diep zit dan gedeelde waarden - lijkt me een haalbaar doel⁵. Dáár nu juist zie ik de Turken niet gauw deel aan hebben, op goede historische gronden. Als die ooit blijken te vervagen is er altijd nog tijd om over aansluiting te praten. Minder gelukkig dan met Von der Dunks eerste betoog ben ik met zijn repliek op De Ruyter van Steveninck. Von der Dunk schudt het hoofd erover dat blijkbaar (blz. 96): 'hier te lande aangaande wezenlijke vraagstukken het tellen het denken vervangen heeft' In die stijl zou ik kunnen toevoegen dat hier te lande blijkbaar ook onder belijders van verschillende wetenschappelijke

disciplines de zelfgekozen onkunde het lezen over aangrenzende vakgebieden vervangen heeft. Von der Dunk vraagt zich in zijn repliek af wat machtsstand betekent en wil graag de plaats van Koeweit, Korea, Kenia en de VS op de ranglijst weten. Als hij werkelijk geïnteresseerd is kan hij die informatie in zijn publicaties opzoeken.

GEERT HOFSTEDE
Emeritus hoogleraar *Vergelijkende Cultuurstudies, Universiteit Maastricht en Fellow, CentER for Economic Research, Universiteit Tilburg*

1. Thomas H. von der Dunk, Turkije en Europa, Zin en onzin van geschiedenis en godsdienst, *Socialisme & Democratie*, december 1997, 530-535.
2. Thijs de Ruyter van Steveninck, Turkije en Europa: Breuk op lange termijn onverstandig (met een Repliek van Thomas van der Dunk), *Socialisme & Democratie*, februari 1998, 92-96.
3. De cijfers in het betoog van De Ruyter van Steveninck waren afkomstig uit mijn boek *Allemaal andersdenkenden: Omgaan met cultuurverschillen*, Amsterdam: Uitgeverij Contact, 1991.
4. Geert Hofstede, Images of Europe, *The Netherlands Journal of Social Sciences*, Volume 30 no. 1, 1994, 63-82.
5. Geert Hofstede, *Wie is er bang voor Europa?* Zestiende Duykerlezing Universiteit van Amsterdam, Houten/Diegem, Bohn Stafleu Van Loghum 1996. Zie ook Pieter R.D. Stokvis, Nationale identiteit, beeldvorming, stereotypen en karakteristieken, in: *Theoretische Geschiedenis*, Jaargang 24 nummer 3, 1997, 279-288.

